

Slovesa

- vyjadřují děj/činnost (*běžet, jíst, sekat*), stav (*ležet, stát*) nebo změnu stavu (*prodat, zvednout se*)
- tvoří základ české věty
- sloveso v určitém tvaru je ve větě přísudkem a tvoří s podmětem základní skladební dvojici
- sloveso v infinitivu může být součástí složeného přísudku (*Umím zpívat.*), podmětem (*Křičet je zakázané.*), přívlastkem (*Mám chuť si zaběhat.*), předmětem (*Potřebujeme vyhrát.*) a jako přechodník i doplňkem (*Strachující se o život utekla pryč.*)

Slovesa plnovýznamová a pomocná

1) plnovýznamová - nesou sama o sobě nějaký význam, plně vyjadřují nějaký děj nebo stav

- při jejich vyslovení si dokážeme jasně představit, co označují
- př. jíst, mluvit, spěchat, dívat se, prát....

2) pomocná - plnovýznamovými se stávají až ve spojení s jiným slovesem, popř. slovem

- sama o sobě ještě nenesou plný význam, nemůžeme si pod nimi nic představit

a) vlastní pomocná slovesa - nazývána též sponová slovesa, tvoří přísudek jmenný se sponou

- být, bývat, stát, stávat se, mít (vlastnit), mívat
- př. být posazen, stát se malířem, mít ustláno...

b) modální (způsobová) slovesa - tvoří přísudek složený

- chtít, mít (povinnost), moci, muset, smět, umět, hodlat, dovést
- př. Chci spát. Můžeš přijít? Musíš s tím počítat. Petra umí hezky zpívat. Smím si vzít čokoládu? Standa dovede krkat na povel.

c) fázová slovesa - vyjadřují fázi nějakého děje, tvoří přísudek složený

- začít, začínat, počít, přestat, ustat, zůstat
- př. Začal jsem běhat. Kuba přestal cvičit. Zůstaň doma.
- př. Děda hodlá (modální) přestat (fázové) kouřit (plnovýznamové).

Tvary sloves

a) tvar určitý - vyjadřuje mluvnické kategorie: osobu, číslo, způsob, čas, slovesný rod, vid, třídu a vzor

b) tvar neurčitý - infinitiv (*číst, krájet*), přechodník (*jdouc, pověsiv*), příčestí minulé a trpné (*zabit, dělán*)

- více o přechodnících a příčestí v závěru textu

a) jednoduché tvary sloves - jedno plnovýznamové sloveso (*přijít, léčit, skákat*)

b) složené tvary sloves - pomocné + plnovýznamové sloveso (*umět tančit, začít skákat, muset odejít*)

Kategorie sloves

Osoba a číslo

- u sloves rozlišujeme 3 osoby v jednotném a 3 osoby v množném čísle

- důležitou roli zde hraje mluvčí (*kdo mluví*) a adresát (*na koho mluví*)

1. osoba	já	my	- děj se týká mluvčího nebo skupiny, jíž je mluvčí součástí
2. osoba	ty	vy	- děj se týká adresáta nebo skupiny, jíž je adresát součástí
3. osoba	on	oni	- děj se týká jiné osoby než mluvčího či adresáta
	ona	ony	
	ono	ona	

Majestátní plurál (též *plural maiestaticus*, *královský plurál*)

- panovník či jiný vysoce postavený představitel státu nebo církve o sobě mluví v množném čísle (*na místo „já“ používá „my“*)

- z životopisu Karla IV.: „*Království toto jsme našli tak spustošené, že jsme nenašli ani jediného hradu, který by nebyl zastaven. ... Toho času poslali jsme pro svou manželku, jež dotud byla v Lucemburku.*“

Autorský plurál

- autor místo 1. osoby jednotného čísla užívá 1. osobu množného čísla, aby splynul s davem

- užívá se za účelem: vyjádření skromnosti, týmová práce (*Jak jsme psali již minule, ...*)

zbavení se odpovědnosti, tzv. „kolektivní vina“ (*Pokusíme se nastítnit situaci, kdy...*)

navození pocitu obecného názoru (*Zastáváme názor, že...*)

- inkluzivní plurál - typický pro předávání instrukcí, návodů

- *Uvaříme si brambory a necháme je vychladnout. Pamatujme na to!*

- empatický plurál - mluvčí vyjadřuje účast s adresátem, typický pro rozhovory s malými dětmi

- *Jakpak jsme se vyspinkali? Copak to děláme?*

Způsob a čas

- způsob vyjadřuje, zda je děj reálný, možný či nutný - oznamovací (*reálný*)

- podmiňovací (*možný*)

- rozkazovací (*nutný*)

- čas vyjadřuje, v jaké době se děj odehrává - minulý (*děj již proběhl*)

- přítomný (*děj probíhá právě teď*)

- budoucí (*děj teprve proběhne*)

a) způsob oznamovací

- vyjadřuje reálný děj, oznamuje, co se děje, dělo, bude dít
- může se odehrávat ve všech třech časech, tj. v **minulosti, přítomnosti i budoucnosti**
(*Včera jsem hrál fotbal. Právě teď hraju fotbal. Zítرا budu hrát fotbal.*)
- může také vyjadřovat přání a žádosti (*At' už jsou prázdniny. Jen at' to udělá pořádně!*)

b¹) způsob podmiňovací - přítomný

- vyjadřuje děj, který není reálný, ale může za určitých okolností nastat, vyjadřuje možnost
- vyjadřuje nějaké přání a podmínky
- jedná se o spojení **BY + SLOVESO**
- POZOR! na pravopis: já bych ~~by jsem~~ my bychom ~~bysme, by jsme~~
ty bys ~~by jsi~~ vy byste ~~by jste~~
on, ona, ono by oni, ony, ona by

pokud potřebujeme použít KDY+BY, popř. A+BY, píšeme to vždy dohromady!

kdybych, kdybys, kdyby, kdybychom, kdybyste / abych, abys, aby, abychom, abyste

- *Přišel by se podívat (tvrzení), kdyby ho někdo pozval (podmínka).*
Řekli byste mi o tom něco víc, prosím? (přání)
- přítomný čas využíváme také při projevování úcty a zdvořilosti (např. v obchodě, restauraci...)
Rádi bychom vyzkoušeli vaši kosmetiku. Mohl bych vám nabídnout dnešní specialitu?

b²) způsob podmiňovací - minulý

- vyjadřuje děj nereálný, který mohl nastat, ale nenastal – situace se již odehrála, nemůžeme ji změnit
- je to takové to slavné „co by – kdyby“ nebo „pozdě bycha honit“
- jedná se o spojení **BY + BYL (BÝVAL) + SLOVESO**
- *Kdyby se byl (býval) učil, nedostal by pětku. – už ji dostal, nesplnil podmínku, nezmění to*
Já bych byla (bývala) jela s vámi, ale měla jsem zlomenou nohu. – už se jelo, okolnosti to zhatily

Pro porovnání:

Zaspívala by nám, kdybychom ji o to požádali.

Pokud bude splněna podmínka, děj se ještě stále může uskutečnit.

Byla by nám (bývala) zaspívala, kdybychom ji o to požádali.

Děj se již odehrál a nelze ho změnit, už nezaspívá.

Podmiňovací způsob NEMÁ budoucí čas!!!

c) rozkazovací způsob

- vyjadřuje nutnost – rozkaz, pokyn, výzvu, apel
- nejčastěji rozkazujeme 2. osobě v jednotném i množném čísle (*Uklid' si pokoj! Nehulákejte tu!*)
- rozkazovat můžeme i v 1. osobě v množném čísle (*Pojd'me se podívat! Nebojme se toho!*)
- rozkaz nikdy nemůže být ve 3. osobě – nemůžeme rozkazovat někomu, kdo není přítomen
- u rozkazovacího způsobu neurčujeme čas

Slovesný rod – činný a trpný

- pro určení slovesného rodu je nutné dobře rozpoznávat podmět a přísudek ve větě
- jedná se o schopnost slovesa vyjádřit, zda podmět daný děj přímo vykonává (činí) nebo je jím pouze zasažen (trpí ho)

Rod činný

- je v češtině mnohem běžnější než rod trpný
- podmět je přímým činitelem děje
- př. Karel studoval na vysoké škole. (*Karel byl tím, kdo vykonával studium.*)
Blanka hraje na housle. (*Ona je tou, která má v ruce nástroj a vyluzuje z něj zvuky.*)
Děti si budou hrát v parku. (*Děti tam přijdou a budou vykonávat nějakou činnost.*)

Rod trpný

- podmět není činitelem děje, pouze ho trpí
- činitel děje je ve větě často předmětem v 7. pádě, nebo v ní není vůbec vyjádřen
- př. Žáci byli za své výkony pochváleni (učitelem). (*ten, kdo chválí, je učitel, ale podmětem jsou žáci*)
Housky už se pečou. (*housky peče někdo, kdo ve větě vůbec není vyjádřen*)
Lvi ze zoo budou vypuštěni do volné přírody. (*někdo je tam musí dovézt a vypustit*)

- trpný rod můžeme vytvořit dvěma způsoby:

a) opisný tvar - sloveso být + přičestí trpné

- sloveso být dáme do příslušného tvaru podle osoby, čísla, času a způsobu
- přičestí trpné se vytvoří příponami -en, -n nebo -t, které připojíme k minulému kmeni slovesa (případně přidáme koncovku podle shody se jmenným rodem) =>
nést -> on nesl = nes -l + -en = nesen (*Těžká krabice je nesena dvěma muži.*)
zabít -> on zabil = zabi -l + -t = zabit (*Zajíc byl zabit myslivcem.*)
dělat -> on dělal = děla -l + -n = dělán (*Chleby budou dělány až v noci.*)
pozdravit -> on pozdravil = pozdrav -il + -en = pozdraven (*Bud' pozdraven!*)

- př. Tondovi bylo oznámeno, že ho nepřijali na střední školu. (*Tonda nikomu nic neoznamoval, naopak někdo – ve větě neuvedený – to oznámil jemu, Tonda tuto informaci pouze trpěl.*)

Lípa přátelství bude vysazena zítra našimi žáky. (*Lípa sama se nevysadí, ale bude trpět to, že ji vysadí žáci, kteří jsou ve větě předmětem v 7. pádě.*)

b) zvratný tvar - sloveso + zvratné zájmeno se (které se běžně se slovesem nepojí)

- užívá se pouze u 3. osoby jednotného i množného čísla
- činitel děje není většinou vyjádřen – „ono se to samo“ (*Ono se to vypere.*)
- př. Tato hra se hraje již třetí sezónu. (= *hrají ji herci*)

V tom roce se prodalo velice málo brambor. (= *někdo ty brambory prodával*)

Natáčí se o tom film. (= *někdo ho natáčí – režisér, herci...*)

POZOR! někdy je zájmeno „se“ běžnou součástí slovesa a potom nevyjadřuje trpný rod

TRPNÝ ROD

prát (čistit)

Prádlo se pere v pračce.

činitelem děje je pračka a maminka

ČINNÝ ROD

prát se (bít se)

Kluci se prali na hřišti.

činitelem děje jsou kluci

učit (někoho)

Tato látka se učí v 5. třídě.

činitelem děje je učitel 5. třídy

učit se (sám)

Markéta se učí matematiku.

činitelem děje je Markéta

- ne všechna slovesa dokážou vyjádřit trpný tvar; jedná se především o slovesa, která vyjadřují děj, jenž musíme vykonat my sami a nikdo jiný ho za nás převzít nemůže – *např. spát, jít, dívat se, smát se apod.*
- trpného rodu se často využívá při psaní odborných prací pro tzv. odosobnění (*Tato práce byla napsána za účelem poskytnutí přehledných informací o naší firmě. místo Tuto práci jsem napsala, abych vám poskytla přehledné informace o naší firmě.*)

Slovesný vid – dokonavý a nedokonavý

- schopnost slovesa vyjádřit, zda je děj dokončený (ohraničený), nebo nedokončený (neohraničený)

a) nedokonavý - děj není ohraničený, není dokončený (dokonaný)

- vytváří vlastní tvar slovesa pro každý čas => 3 tvary slovesa
- je to děj, který se může opakovat stále dokola bez přerušení
- většina sloves využívá pro vyjádření budoucnosti pomocného slovesa být (*já budu...*)
- př. já jsem včera zpíval, právě teď zpívám, zítra budu zpívat
bratr včera četl, právě teď čte, zítra bude číst

- pozor, budoucí čas lze ale vytvořit i pomocí předpony po-, pů- (i v tomto případě jde o nedokonavá slovesa – mají 3 tvary ve 3 časech)

- př. *maminka včera jela, právě teď jede, zítra pojede k tetě na návštěvu*

včera jsem šel, právě teď jdu, zítra půjdu do kina

b) dokonavý - děj je ohraničený, dokončený (dokonaný)

- vytváří pouze dva tvary slovesa pro 3 možné časy – neumí vyjadřovat přítomnost => pro vyjádření přítomnosti využívá dle situace tvaru minulého nebo budoucího

- je to děj neopakovatelný, který se stal nebo stane pouze jednou

- př. *já jsem včera zazpíval písničku, zítra zazpívám písničku, (teď vám zazpívám písničku)*

bratr včera dočetl knihu, zítra dočte knihu, (právě teď dočetl knihu)

Vidové dvojice

- velké množství sloves dokáže vytvořit tzv. vidovou dvojici, čili sloveso podobného významu, které je v jednom případě nedokonavé a v jiném dokonavé

- od nedokonavých sloves vytváříme dokonavá pomocí předpon (zpívat > zazpívat, nést > přinést, svítit > rozsvítit, klamat > oklamat, stříhat > nastříhat...)

- od dokonavých sloves vytváříme nedokonavá pomocí přípon (koupit > kupovat, prodat > prodávat, poslechnout > poslouchat, skočit > skákat, najít > nacházet...)

- POZOR! je důležité tato slovesa nezaměňovat !

Všimni si rozdílu:

zpívat

Zpíval jsem celý den. (*a můžu v tom pokračovat*)

Sestra zpívá ve sboru už 10 let. (*a může dále*)

- děj je neohraničený, nemá daný konec, je to činnost, kterou můžete dělat pořád bez přestání

Poslouchám rockovou muziku. (*pořád*)

Maminka prodávala v obchodě. (*dlouhodobě*)

zazpívat

Zazpíval jsem písničku. (*už to nepokračuje*)

Sestra zazpívá se sborem v místním kostele. (*je to jen jedno vystoupení*)

- děj je ohraničený, jedná se o jednorázovou akci, kterou opakovat sice lze, ale ne bez přerušení

Rád si poslechnu rockovou písničku. (*jednou*)

Maminka prodala zděděný byt. (*jednou*)

Něco navíc pro chytré hlavy

Neurčité slovesné tvary

a) infinitiv - je základní podoba slovesa, kterou můžeme najít ve slovnících a příručkách

- nelze u nich určit mluvnické kategorie
- je zakončen na písmeno -t, popř. zastarale -ti (*př. nést, zpívat, jezdit, mluvit...*)

b) přechodník - dnes se moc nepoužívá, objevuje se hlavně ve starší literatuře, působí knižně až archaicky

- slouží k ozvláštňení textu, nahrazuje vedlejší větu, působí učeně
- může se použít pouze tehdy, pokud se obě slovesa ve větě pojí ke stejnému podmětu
Usednuv si do vlaku (já): přišel jsem o klobouk (já). x ~~uletěl mi klobouk (klobouk).~~
- určujeme u něj číslo, čas, rod a vid
- čárkami se odděluje pouze tehdy, je-li hodně rozvitý; holá nebo málo rozvitá vazba se čárkami neodděluje
- ve větě je doplňkem
- rozlišujeme přechodník minulý a přítomný

minulý - vyjadřuje předčasnost děje = to, co se stalo před hlavním dějem vyjádřeným přísudkem

- většinou se tvoří od minulého tvaru dokonavých sloves
- u sloves, jejichž minulý kmen končí na souhlásku (*přines-l*), se tvoří přechodníky takto:

mužský rod, jednotné č.	žen. a střed. rod, jed. č.	všechny rody, množné č.
bez koncovky	-ši	-še
přines, upek	přinesši, upekši	přinesše, upekše

- Maminka upekši koláč, nakrmila slepice. (*nejprve upekla koláč, pak nakrmila slepice*)
- Tatínek přived psa, dostal vyhubováno. (*nejprve ho přivedl, pak dostal vyhubováno*)

- u sloves, jejichž minulý kmen končí na samohlásku (*srazil-l*), se tvoří přechodníky takto

mužský rod, jednotné č.	žen. a střed. rod, jed. č.	všechny rody, množné č.
-v	-vši	-vše
sraziv, pověsiv	srazivši, pověsivši	srazivše, pověsivše

- Seskočil ze schodů, zlomil si nohu. (*nejdřív seskočil, pak si zlomil nohu*)
- Sebravše odvahu, vrhli se dolů ze svahu. (*nejprve sebrali odvahu a pak se vrhli dolů*)

- u některých sloves podle vzoru tisknout přidáváme -nu a tvoříme přechodník podle vzoru končícího na samohlásku (*vytisk-l => vytisk-nu-v*)

přítomný - vyjadřuje současnost dvou dějů = dvě věci se dějí najednou

- tvoří se od části slovesa v 3. osobě mn. čísla v přítomném čase po odtržení koncovky (*oni nes-ou, oni běh-ají, oni stav-ějí*)

mužský rod, jednotné č.	žen. a střed. rod, jed. č.	všechny rody, množné č.
-a, -e/ě, (-eje, -aje)	-ouc, -íc, (-ejíc, -ajíc)	-ouce, -íce, (-ejíce, -ajíce)
nesa, pleta maže, lže sázeje, zkoušeje volaje, zvedaje	nesouc, pletouc mažíc, lžíc sázejíc, zkoušejíc volajíc, zvedajíc	nesouce, pletouce mažíce, lžíce sázejíce, zkoušejíce volajíce, zvedajíce

- Dědeček, nesa těžkou tašku, upadl na zem. (*nesl tašku a zároveň upadl*)
- Děti, zkoušejíce trpělivost svých rodičů, řvaly jak na lesy. (*zkoušely trpělivost řvaním*)
- Maminka, volajíc panu doktorovi, ztratila řeč. (*když volala, ztratila řeč*)

- nepravidelná slovesa (přítomný i minulý přechodník):

	mužský rod, jednotné č.	žen. a střed. rod, jed. č.	všechny rody, množné č.
BÝT	jsa, byv	jsou, byvši	jsouce, byvše
JÍST	jeda, najed	jedouc, najedši	jedouce, najedše
CHTÍT	chtě (chtěje), chtěv	chtít (chtějíc), chtěvši	chtíce (chtějíce), chtěvše
VĚDĚT	věda, dozvěděv	vedouc, dozvěděvši	vědouce, dozvěděvše

c) příčestí činné - též minulé, l-ové

- používá se se slovesem být k vytvoření minulého času nebo podmiňovacího způsobu
- tvoří se koncovkami -l, -la, -lo, -li, -ly
- *já jsem přišel, ty jsi přišel, on přišel – my jsme přišli, vy jste přišli, oni přišli* - všimněte si, že samotné sloveso přijít rozlišuje pouze číslo, osobu určujeme podle slovesa být

d) příčestí trpné - též n/t-ové

- používá se se slovesem být k vytvoření opisného pasiva (viz. slovesný rod)
- tvoří se koncovkami -n, -na, -no, -ni, -ny; -t, -ta, -to, -ti, -ty
- *já jsem zván, ty jsi zván, on je zván – my jsme zváni, vy jste zváni, oni jsou zváni* – opět se při určování kategorií musíte řídit slovesem být – proto je to neurčitý tvar

Slovesné třídy a vzory

- čeština rozlišuje 5 slovesných tříd podle zakončení sloves ve 3. osobě jednotného čísla, přítomného času, oznamovacího způsobu

- každá třída má zároveň své vzory

Třída	Zakončení	Vzory	Minulý čas	Rozkaz
1.	-e	tvrdé: nese, bere měkké: maže, peče, tře (umře)	nes-l, bra-l maza-l, pek-l, tře-l (umře-l)	
2.	-ne	tiskne, mine, začne	tisk-l, minu-l, zača-l	tiskni! miň! začni!
3.	-je	kryje, kupuje	kry-l, kupova-l	
4.	-í	prosí, trpí, sází	prosi-l, trpě-l, sáze-l	trp! sázej!
5.	-á	dělá	děla-l	

- při určování tříd a vzorů postupujeme takto:

- 1) řekneme si sloveso ve 3. osobě jednotného čísla, přítomného času, oznamovacího způsobu a přiřadíme koncovku, čímž určíme třídu (plavat > on plave = 1. třída; krájet > on krájí = 4. třída)
- 2) u 1. třídy rozlišíme vzor tvrdý nebo měkký podle poslední souhlásky před koncovkou -e (plave = tvrdý)
- 3) řekneme si minulý čas a podle minulého kmene (bez -l) určíme vzor (plava-l = bra-l, krájel = trpěl nebo sázel?)
- 4) u 4. třídy je někdy třeba, rozlišit mezi vzory trpí a sází pomocí rozkazu (krájej = sázej)
- 5) rozuzlení: sloveso plavat patří do 1. třídy, vzor bere; sloveso krájet patří do 4. třídy, vzor sází

příklady

krást	on krad e	1. třída	krad l	nesl	nese
vstát	on vstane 	2. třída	vst al	začal	začne
kralovat	on kraluje 	3. třída	kralova l	kupoval	kupuje
letět	on letí 	4. třída	letě l > let' 	trpěl > trp	trpí
mávat	on mává 	5. třída			dělá